

kunnen worden van bijvoorbeeld de joodse Witz, en een jood zou kunnen uitblinken in de klassieke Japanse schilderkunst. Wat denkt u daarvan?

Tabori: Dat is een utopie die als het ware een toestand beschrijft die zou moeten kunnen bereikt worden. Het is echter niet zo. Misschien zullen we ooit zover geraken. Ikzelf heb bijvoorbeeld weinig of geen contact met Afrika. Ik ken niet eens de helft van de namen van de nieuwe onafhankelijke staten daar. Alleen van Egypte weet ik iets, omdat ik daar tijdens de oorlog gewoond heb, maar voor de rest? Maar het is een mooie utopie.

Etcetera: Als student van Ernst Bloch ben ik overal en altijd op zoek naar utopische elementen, en ik vind er heel wat sporen van in uw theaterteksten. U komt zelf uit één cultuurgebied, maar u is blijkbaar volkomen thuis in een reeks andere culturen.

Tabori: Ik moet u iets opbiechten. Wanneer ik zo'n analyse als de uwe hoor, kan ik het daar achteraf wellicht mee eens zijn. Maar terwijl ik aan het schrijven ben, ben ik me er alleen maar van bewust dat ik een vreemdeling ben, niets anders. Ik heb een lang leven gehad, ik heb meer dan twintig jaar in Amerika gewoond, tien jaar in Engeland, dan een beetje overal, en nu in Duitsland. Dat is mijn persoonlijke rol geworden. Toen ik voor de eerste keer naar Duitsland kwam, wat ik helemaal niet gepland had, heb ik gezegd dat ik als gast kwam. Ik probeer me als gast te gedragen, ik zal het tafelzilver niet stelen, ik zal de vrouw des huizes niet trachten te versieren enzovoort. En ik verwacht van hen, dat ze me ook als gast beschouwen. En als dat niet het geval is, ga ik maar liefst weg. Ik heb nog steeds een gepakte koffer bij me, overal waar ik ga. Mijn vrouw is Duitse, ze heeft een mooie woning ingericht en ik voel me er goed. Volgend jaar ga ik misschien naar Hamburg. Maar ook daar ben ik vreemdeling. Zo vind ik het goed. Zo kan ik de wereld als buitenlander bekijken. De grote auteurs, ik denk aan Hemingway of Joyce, waren ook vreemdelingen.

Etcetera: Dan denk ik aan de uitdrukking van Goethe, die wereldburger wou zijn.

Tabori: ja, dat is het. Maar misschien wordt dat onmogelijk. Ik ben daarin nogal pessimistisch, als ik zie wat er vandaag overal aan de gang is. Hoe kunnen we dat proberen te verklaren?

We hebben intussen al vijftig jaar demo-

cratie gehad. De Duitsers hebben hun schuld ingezien en bekend, en ze krijgen er stilaan genoeg van. Ze willen opnieuw hun eigen weg vinden als grootmacht, en die nieuwe houding tegenover Auschwitz en de Holocaust is waarschijnlijk een onderdeel van dit streven. Wellicht is het dat, wat Botho Strauss bezighoudt, wat niet wil zeggen, dat ik dat ook goedkeur. Zeker de generatie die na 1945 geboren is wil daarvan af. Ze hebben de schuld aanvaard, goed, maar dat was wellicht vooral aan de oppervlakte. Wat de mensen privaats gedacht en gezegd hebben, is een heel andere zaak. En nu komt ook dat naar boven. Dan zegt een beminnelijk, vriendelijk en goed auteur als bijvoorbeeld Botho Strauss dingen, die je schematisch als een verschuiving naar rechts moet bestempelen. Ook iemand als Günther Grass houdt er niet van, wanneer buitenlanders over de oorlogsschuld praten.

Etcetera: Het is toch juist, dat ook vele buitenlanders zich tijdens de oorlog schuldig gemaakt hebben aan jodenvervolgging?

Tabori: je kan dat niet vergelijken. Er waren natuurlijk Quislings en meelopers, maar de meeste andere bewoners van het bezette buitenland waren toch ook slachtoffers van het regime. Daarbij helpt het niet, wanneer je zegt dat ook anderen slecht geweest zijn. Ik heb over die dingen geen definitieve opinie. Ik bekijk de situatie, en ook over de Duitsers heb ik nooit in collectieve schuldbetermen gedacht. Toen ik klein was, heb ik van mijn vader geleerd, in die zaken niet te abstract of algemeen te denken. Ik was tien jaar oud, en hij vroeg me, wat ik die dag op school geleerd had. Ik antwoordde, dat ik gehoord had dat alle Roemenen homoseksuelen waren. En hij heeft me een klap om de oren gegeven, de enige keer in mijn leven. Ik viel op de grond en verstond er niets van. Hij verontschuldigde zich en zei dan dat hij dat ten eerste niet wou horen van de Roemenen. Ten tweede zou dat het einde van Roemenië zijn, en ten derde bestond er niet zoiets als 'de Roemenen'. Dat heb ik nooit meer verge-

Etcetera: Toen ik tien jaar oud was, heeft mijn vader me gezegd dat ik niet alles moest geloven wat in de krant stond.

Tabori: Dat kon mijn vader me nooit gezegd hebben, want hij was journalist, net zoals onze hele familie.

Etcetera: De Franse filosoof Michel Foucault heeft gezegd, dat zijn filosofie een soort gereedchapskist is ten gebruike van saboteurs. Zijn uw stukken ook sabotagegerief of eerder bouwstenen voor een nieuwe wereld?

Tabori: Ik ben niet diep pessimistisch. Maar elk toneelstuk is een daad van sabotage van een wereld zoals het publiek die gewoonlijk ziet. Daaruit resulteert de spanning: de auteurs stellen de wereld, die door het publiek aanvaard wordt, altijd in vraag. Daarom geloof ik dat 'politiek theater' een vals begrip is. Alle goede toneelstukken zijn in feite politiek.

Maar wanneer ik begin te schrijven, komen dergelijke filosofische ideeën niet bij me op. Ik heb net een stuk geschreven, dat ik vorige zaterdag beëindigd heb: *Het korte relatief gelukkige leven van een massamoordenares*. Het gaat over een vrouw die zes mannen vermoord heeft en het verhaal daarvan vertelt. Ik heb geen idee waar dat vandaan gekomen is.

Ik weet helemaal niet wat het betekent, later misschien. Is het een sabotagedaad, die de burgerlijke moraal in vraag stelt? Ik vertel onzin, omdat ik het echt niet weet. Ik heb collega's die heel precies weten wat ze doen, wanneer ze schrijven. Peter Brook heeft ooit gezegd, dat elk stuk een 'secret play' bevat, een geheim stuk dat ook de auteur niet noodzakelijk kent. En elke regisseur moet zijn eigen 'secret play' hebben. Mijn persoonlijke mening daarover gaat niemand aan, de regisseur moet het maar zelf rooien. Dat geldt trouwens ook voor de acteurs.

Etcetera: Nog een laatste vraag. Morgen is het vrijdag, het begin van de Sabbat. Wanneer u nu morgenavond het bezoek zou krijgen van de profeet Elias en één wens mocht uitspreken, wat zou u dan wensen?

Tabori (na een lange, lange stilte): Ik zou hem vragen, een tijdlang naar Midden-Europa te komen en er de toestand samen met mij te bekijken. Ik zou willen weten, of hij de zaak net zo interpreteert als ik. Daarna kan hij terugkeren naar zijn woestijn. En misschien ga ik dan wel met hem mee.

Ludo Abicht